

ששקעה חמה לגמרי עד שיצאו כוכבים, (27) ומאז מותר הוא באכילת התרומה, ואין הבאת הקרבנות מעכבת.

ב-ב **דילמא** כוונת הכתוב לביאת אורו, דהיינו זריחת אור השמש בבוקר למחרת, ומאי "וטהר", וטהר גברא, שהאדם יטהר עצמו על ידי הבאת קרבנותיו, ורק לאחר מכן יאכל בתרומה?

מתרצת הגמרא: **אמר רבה בר רב שילא**: אם "וטהר" הכוונה לצוות לאדם שיביא קרבנותיו, **אם כן, לימא קרא "ויטהר"**, שהוא

לשון צווי לעשות. (28) **מאי "וטהר"**, למה נאמר "וטהר" שמשמעותו היא שבכך הוא נטהר מאליו? בהכרח כוונת הכתוב ש"טהר יומא", ש"נטהר" היום, שהסתלק האור לגמרי עד כדי שיצאו כוכבים, שזה דבר הנעשה מאליו. **כדאמרי אינשי "אייערב שמשא"** [שקעה החמה] **ואדכי יומא** [ונטהר היום]. (29) וזו היא גם כוונת הכתוב "וטהר", שהיום "נטהר". (30)

במערבא, בארץ ישראל [שהיא במערבה של בבל] **הא, הוכחתו דרבה בר שילא לא שמיע להו. ולכן בעו ליה מבעיא**:

פירשו ששאלת הגמרא היא על עצם זמן "צאת הכוכבים" מנין ש"בא השמש" הוא שקיעת החמה, ו"טהר" הוא שנסתלק היום לגמרי בצאת הכוכבים, והרי יתכן ש"ובא השמש" הוא תחילת שקיעת החמה, ואין צורך להמתין עד צאת הכוכבים שהוא שיעור מהלך של חמישה מילין [פסחים צג ב], אלא מתחילת השקיעה מותרים כבר באכילת תרומה, ועל כך נאמר "וטהר" שהאדם נטהר כשמגיע תחילת שקיעת החמה, וכן נקט הרמב"ם [תרומות ז ב]. וכתב בעל המאור, שגרסו "ממאי דביאת אורו היא? דילמא ביאת שמשו היא", כי לא יתכן שביאת אורו תקדם לביאת שמשו, שהרי אחר שקיעת גוף השמש עדיין יש אור.

ועיין בהקדמת אגלי טל מה שכתב.

ולכאורה, פירוש התוס' מתאים רק עם שיטת ר"ת שמתחילת שקיעת החמה עדיין יום הוא עד שיעור מהלך שלושה ורבע מילין, ורק אז מתחיל בין השמשות כשיעור שלושת רבעי מיל עד צאת הכוכבים, ולפיו יתכן שכוונת הפסוק להתיר בתחילת שקיעת החמה. אך לשיטת הגאונים שמתחילת שקיעת החמה נחשב "בין השמשות", שהוא ספק יום או לילה [כמבואר להלן], אין

בשם רש"י: "ובא השמש", דהיינו שקיעת החמה, "וטהר יומא" מן השמש לגמרי, דהיינו צאת הכוכבים! והיינו, שהיום נטהר מן השמש ששקעה.

27. לפי שמתחילת שקיעת החמה עד צאת הכוכבים הוא שיעור מהלך של חמישה מיל, כמבואר בפסחים [צג ב], לכן השמיעה התורה "וטהר", שהכוונה היא שהיום נטהר לגמרי [רש"י בהשטות], וראה עוד בהערה 30.

28. אף שבכמה מקומות נאמר "וטהר" והוא צווי על האדם, היינו במקומות שאין אפשרות לטעות שהכוונה על היום, אבל כאן, שאפשר לטעות, היתה התורה צריכה לומר "ויטהר". תוס'.

29. "דכי" תרגומו טהור. ערוך. ורש"י כתב, שהוא לשון עבר מן העולם.

30. ביאור השקלא וטריא כפירוש רש"י, ולביאורו הקושיא על האמור בברייתא ש"ביאת שמשו" מעכבתו. אולם התוס' [ד"ה דילמא]

האי, זה שאמר הכתוב "ובא השמש", האם ביאת שמשו הוא [שקיעת החמה], ומאי "וטהר" — טהר יומא.

או דילמא, "ובא השמש", ביאת אורו [זריחת החמה] הוא, ומאי "וטהר"? — טהר גברא. שיביא את הקרבנות לכפרתו, ורק לאחר מכן יטהר גם לגבי אכילת תרומה.

והדר, לאחר שנסתפקו, חזרו ופשטו לה לספק זה מברייטא.⁽³¹⁾

מדקתני בברייטא, ממה ששינונו בברייטא המובאת בסמוך: וחכמים אומרים, משעה

שהכהנים זכאים לאכול בתרומתן. סימן לדבר, צאת הכוכבים.

הרי, שמזמן צאת הכוכבים מותרים הכהנים באכילת תרומה, ואין הבאת הקרבן לכפרה מעכבת אותם מאכילת תרומה.

שמע מינה מהברייטא, כי "ובא השמש", ביאת שמשו הוא, ומאי "וטהר"? — טהר יומא. וכיון שנטהר חלף היום, מותרים הכהנים באכילת תרומה.

אמר מר, אמר התנא במשנתנו: מאימתי קורין... משעה שהכהנים נכנסים לאכול

צריך מקור להתיר משקיעת החמה, כיון שמאותה עת הוא כבר ספק צאת הכוכבים, וראה בהשגות הראב"ד שצריך שני סימנים "אורו" ו"שמשו".

והגרעק"א הקשה לפירוש תוס', מה מקשינן "דילמא ביאת אורו"? והרי עדיין אסורין בתרומה מספק, שמא צריך "ביאת שמשו"! וביאר, שיהיו מותרין מפני ספק ספיקא, כי אפילו אם צריך ביאת שמשו, הרי בבין השמשות הוא ספק ביאת שמשו. [ובצעם קושייתו יש לומר, שקושיית הגמרא שב"ביאת אורו" תהיה ודאי טהרה, ואין זה ספק לגמרא. וראה אגרות משה או"ח ח"א פח, זכרון שמואל טז, ובאר יעקב יד].

ובביאור הגר"א [רסא ס"ק יב] נקט, ש"ביאת השמש" בתרומה אינה תלויה כלל ב"לילה", והנידון בסוגיין הוא האם טהרתו תלויה בהתכסות החמה או בצאת כל הכוכבים בחשיכה, כאשר כלה כל האור. ופשטו שהוא בשקיעה. ולרבי יהודה בכיסוי החמה הוא טהור ודאי, ואינו תלוי בספק ביהש"מ, ולרבי יוסי הוא זמן שלישי, בתחילת צאת הכוכבים קודם חשיכה, ואז הוא טהור ודאי, וראה עמודי אור

[ה].

31. תוס' הקשו, מדוע הסתפקו בכך בני מערבא ולא פשטו מהמשנה בנגעים [יד ג] שכשהעריב שמשו מותר בתרומה. והעלו מכך כביאורם, שהנידון הוא מהו "ובא השמש", אם תחילת שקיעת החמה או סופה, ובנגעים לא מצינו אלא ש"העריב שמשו" מותר בתרומה, ועדיין יש להסתפק מהו "הערב שמש", ולכן הוצרכו להוכיח מהברייטא שהכוונה לצאת הכוכבים.

ובעל המאור ותוס' הרא"ש הקשו, שהיה אפשר לפשוט ממשנתנו, שנכנסין לאכול רק ב"ערבין", [והעלו מכך כביאור התוס', וראה מהרש"א למה תוס' לא הקשו כן]. והגרעק"א [בתוס' למשניות] תירץ, שבמערכא לא ידעו שאפילו טעימה אסורה לפני ק"ש, ולכן הבינו שיתור לשון התנא במשנה בא ללמד שמותר לטעום, וממילא אין ללמוד ממנו שגם כהנים מחוסרי כפרה אוכלים, ולכן דקדקו מהברייטא ששינונו בה "משעה שהכהנים זכאין לאכול".

ורבינו פרץ כתב, שהנידון בסוגיין מנין שהפסוק מדובר בתרומה, והרי יתכן שרק בקדשים צריך ביאת אורו כדי שיביא קרבנותיו

בתרומתו.

ומקשה הגמרא סתירה, לכאורה, מברייתא אחרת:

ורמינהו מהא דתניא, (32) **מאימתי קורין את שמע בערבין?** משעה שהעני אשר אין לו נר להאיר בסעודתו, **נכנס לאכול פתו במלח**, (33) ונמשך זמן קריאת שמע **עד שעה שעומד העני ליפטר מתוך סעודתו**.

ומבאר הגמרא את קושיתו: זה ששנינו **בסיפא** של הברייתא, שזמנה נמשך רק עד לשעה שהעני נפטר מסעודתו, **ודאי פליגא אמתניתין**, שהרי זמן זה קודם לכל הזמנים ששנינו במשנה, שהרי זמנו של רבי אליעזר הוא מוקדם מכולם, והוא נמשך עד סוף אשמורה ראשונה.

אבל יש לדון, האם גם מה ששנינו **ברישא** של הברייתא, שתחילת זמנה משעה שהעני נכנס לאכול פתו, **מי לימא**, ברייתא זו **פליגא אמתניתין**, שקבעה כי תחילת זמנה הוא משעה שכהנים נכנסים לאכול בתרומתו, דהיינו מצאת הכוכבים. או לא.

משיבה הגמרא: **לא**. אין הברייתא נחלקת עם משנתנו לגבי תחילת הזמן, כי השעה **שעני נכנס לאכול פיתו**, והשעה **שכהן נכנס לאכול בתרומה חד שיעורא הוא**, שתיהן הן אותה שעה, דהיינו, בצאת הכוכבים. (34)

אך עדיין מצאנו סתירה מברייתא אחרת.

ורמינהו מהא דתניא: **מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבית?** — **משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות**. שבלייל שבת מקדימין לאכול (35)

קודם אכילתו, אך בתרומה יכול לאכול מהשקיעה, ובכך דנו גם בני מערבא, ולכן הוצרכו לפשוט מהברייתא, וראה **פני יהושע וצל"ח**.

32. אין בקושית הגמרא הוכחה שאין הדין נכון, שהרי יתכן שהברייתא סוברת אחרת מהמשנה, אלא כוונת הגמרא רק להביא דעה סותרת למה שנאמר במשנה.

33. **תוס'** [ד"ה משעה] פירשו, שאין הכוונה דוקא משעה שנכנס לאכול, שהרי גם העני צריך להתפלל, ומשעה שהתחיל זמן ק"ש אסור להתחיל בסעודה [ולא מסתבר שנתנו סימן לזמן לפי עניי עכו"ם שאינם קורין]. אלא הכוונה לזמן מועט קודם, והוא זמן שיכול לקרא ולהתפלל עד שיכינו לו את הסעודה וכן דקדק **הרשב"א** מלשון "נכנס" לאכול, ולא אמרו שהוא אוכל, דהיינו שנכנס לאכול ואחרים מתקנין לו סעודה,

ובאותה עת הוא קורא ק"ש.

ובתוס' **הרא"ש** כתב, שרבינו חננאל גרס "עד שעה שעומד לישן" וכוונתו שיקרא ק"ש אחר אכילתו [עי"ש שדחאן]. ומשמע מדבריו שהקושיא היתה שהרי יעבור זמן ק"ש, ולא משום איסור אכילה בתחילת הזמן, וראה **צל"ח וראש יוסף** שדנו בזה.

34. למרות שאין לעני נר, צריך לומר שיש עדיין אור מועט, וכן צריך לפרש במסקנא שהעני נכנס לאכול לאחר צאת הכוכבים. אך **הנצי"ב** כתב, שלמסקנא פירשה הגמרא ש"עני" היינו פועל, וראה הערה 39.

35. **הרשב"א** הקשה שהרי אסורים לאכול לפני ק"ש ומתי יקראו, וביאר שהכוונה לזמן מועט קודם [כביאור תוס' בענין]. ובראש **יוסף ביאר** שתוס' לא הקשו כן על רבי מאיר, כי הט"ז [רלה ג] כתב, שהקורא מבעוד יום בביהכ"נ

יותר משאר ימות השבוע, לפי שהסעודה מוכנה מבעוד יום, (36) דברי רבי מאיר. (37) וחכמים אומרים, משעה שהכהנים זכאים לאכול בתרומתן.

סימן לדבר, אימתי הוא זמן זה — צאת הכוכבים.

ואף על פי שאין ראיה לדבר שבצאת הכוכבים נגמר היום ומתחיל הלילה, מכל מקום, מצינו זכר לדבר, שנאמר [נחמיה ד טו]: "ואנחנו עושים במלאכה. וחצים מחזיקים ברמחים, מעלות השחר עד צאת הכוכבים".

ואומר, ועוד נאמר שם [טז]: "והיה לנו הלילה משמר, והיום מלאכה". הרי שהיום הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים. ואם כן, מצאת הכוכבים עד עלות השחר הוא הלילה.

ובמאמר המוסגר, לפני שהגמרא מפרשת מה היא באה להקשות מברייתא זו, היא מקדימה לדון בביאור דברי הברייתא:

מאי "ואומר"? לשם מה מביאה הברייתא גם את הפסוק השני, והרי בפסוק הראשון כבר נאמר שזמנו של יום הוא מעלות השחר

וסומך על ק"ש שעל המטה, יכול לאכול ואינו נחשב כעובר על דברי חכמים, ולכן הקשו רק על עני זמן אכילתו נמשך עד אחר זמן ק"ש, ויש חשש שלא יקרא.

ויתכן שלא הקשו על רבי מאיר כי סעודת שבת היא מצוה, [וכדברי הצ"ח על הכהנים האוכלים תרומה], ומשום כך לא הקשו גם על הברייתא בסמוך, כי ביארו לעיל [ד"ה אימתי] ש"נכנסין להסב" היינו בערב שבת. [אך ב"י רסז משמע שאסור לאכול סעודת שבת קודם ק"ש, וראה שפת אמת שאינה כתרומה שאכילתה עבודה והיא מדאורייתא, משא"כ סעודת שבת דרבנן ולכן אסורה].

36. כך פירש רש"י כאן, ולהלן [ג א ד"ה קשיא] פירש שזמן זה מאוחר מזמן ש"הכהנים נכנסים", וביאר תוס' ר"י החסיד שמסתבר שאין בני אדם ממהרין כל כך בערב שבת לאכול קודם זמן טבילת הכהנים. [ויתכן שכאן נקט כהו"א שזמן עני ככהן וזמן בני אדם קודם, ולמסקנא זמן בני אדם כעני שהוא מאוחר מכהן, וראה הערה 42]. אולם הריטב"א שם נקט שזמן "שבני אדם נכנסים" הוא מוקדם, כשעה "שקדש היום", כי

כיון שקדש היום כל אדם ממהר להכנס לאכול, וראה ביאור הגר"א [רצט ס"ק ג] שהעלה מדברי הרמב"ן במלחמות ה' [פסחים קה ב] שמצות עונג שבת מתחילה בספק חשכה קודם צאת הכוכבים.

ואין להקשות למה לא נקטה הברייתא "צאת הכוכבים" [כקושיית הגמרא לעיל על המשנה], כי רק לגבי התליה בזמן הכהנים הקשו כן, שהרי גם זמנם תלוי בצאת הכוכבים, אבל כניסת העני אינו תלוי בצאת הכוכבים, אלא הוא סימן מתי הוא זמן ק"ש וראה פני יהושע וצל"ח.

37. הר"י מלוניל כתב, "אע"ג שממהרים לסעוד שהכל מתוקן, אפילו הכי זמן שכיבה הוא לקצת בנ"א המעונגין ברוב השינה". והנה הרשב"א ביאר שנחלקו אם זמן ק"ש תלוי בזמן "לילה" או בזמן "שכיבה" [ויבאר בהערה 43], אך בשו"ת הרא"ש [ד ה] נקט שהמחלוקת בזמנים אלו היא נידון ב"זמן שכיבה", כי יש מעונגין המקדימין לשכב קודם "לילה", ולכולי עלמא הזמן מתחיל בזמן שכיבה.

וכן הסיק הגר"א שהזמן "שהכהנים נכנסין" הוא סימן לזמן שכיבה שהוא בצאת הכוכבים.

ועד צאת הכוכבים?

שבת, חד שעורא הוא. (39)

ואי אמרת שגם השעה שעני נכנס לאכול פיתו, והשעה שבהן נכנס לאכול בתרומתו חד שעורא הוא, דהיינו, בצאת הכוכבים, אם כן, נמצא ששיעור הזמן שאמרו חכמים בברייתא "משעה שכהנים נכנסים לאכול בתרומה", היינו כשיעור הזמן שאמר רבי מאיר "משעה שבני אדם נכנסים לאכול פתן בערב שבת", שהרי "עני" ו"כהן" שיעור אחד, ו"עני" ו"בני אדם" שיעור אחד, ואם כן, במה נחלקו רבי מאיר וחכמים בברייתא?

אלא, שמע מינה, שזמן אכילתו של "עני" שיעורא לחוד, ו"כהן" שיעורא לחוד. ונמצא שהרישא בברייתא הראשונה חולקת על משנתנו. ובוזה נחלקו חכמים ורבי מאיר בברייתא השניה, שחכמים סוברים משעה שכהנים נכנסים דהיינו צאת הכוכבים. ורבי מאיר סובר משעה שבני אדם נכנסים, שהוא כשיעור הזמן שעני נכנס לאכול פיתו בימות החול, והוא זמן מוקדם מזמן הכהנים.

הגמרא דוחה את ההוכחה: לא! — באמת

ומבאר הגמרא: הפסוק השני נצרך, היות וכי תימא, אילו נאמר רק הפסוק הראשון, מכי ערבא שמשא, משקיעת החמה, עוד קודם צאת הכוכבים, לילי הוא, וכן בבוקר, רק עם הנץ החמה מתחיל היום ולא מעלות השחר. ואינהו, עושי המלאכה, הם דמחשבי ומקדמי, הקדימו להתחיל במלאכתן לפני תחילת היום, שהוא בהנץ החמה, והמשיכו מלאכתן לתוך הלילה, לכן מוסיפה הברייתא, תא שמע, בא ולמד ראייה מהפסוק השני, "והיה לנו הלילה משמר, והיום מלאכה", הרי ש"היום" שהוא עת מלאכתן, כלה בזמן שהחל ה"לילה", שהוא זמן השמירה. ונמצא ש"היום" נמשך עד צאת הכוכבים, שאז החלה השמירה. (38)

ועתה ממשיכה הגמרא ומסיימת את קושייתה מהברייתא:

קא סלקא דעתך, דהשעה שעני נכנס לאכול פיתו בכל יום, והשעה שרוב בני אדם שאינם עניים אוכלים את סעודתם בלילות

ובספר עטרת ראש כתב, שזמן זה יש לו מקור מהתורה, שנאמר בהשבת העבוט "כבא השמש ושכב בשלמתו", והיינו שזמן שכיבה הוא ב"בא השמש", ולדבריו מובן איך תלו את זמן ק"ש בזמן תרומה, כי זמן שכיבה נקבע ב"בא השמש" ואם ביהש"מ הוא ספק מתי הוא "בא השמש" הרי הוא ספק גם לק"ש אף לשיטת הבבלי [ראה הערה 3].

38. רבנו יונה תמה "היאך אמר שאין ראייה לדבר, שהרי בפירוש נראה מהפסוקים שיציאת הכוכבים הוא לילה ואין לך ראייה גדולה מזו, וגם במסכת מגילה מוכיח בפירוש מאלו

הפסוקים שזהו נקרא לילה". וכן הקשו תוס' [ד"ה אע"פ, ובמגילה כ ב ד"ה והיה], ופירשו שתחילת זמן קריאת שמע תלוי ב"זמן שכיבה" ולא ב"לילה", ולכך אין לכך ראייה גמורה מהפסוק, רק זכר לדבר, כיון שנקרא לילה, מסתמא זמן שכיבה הוא.

אכן רש"י [ד"ה שאין] פירש, שאין ראייה מתי נגמר היום [ואין הנידון על זמן שכיבה]. ודקדק בראש יוסף שנחלק על תוס'. והרשב"א כתב, שאין ראייה שזהו זמן של המקרא.

39. המאירי ביאר שההוה אמינא לומר שהם שיעור אחד, נבעה מדקדוק תוספת הלשון שהעני

זמנו של "עני" הנכנס לאכול פיתו, וזמנו של "כהן" הנכנס לאכול בתרומה חד שיעורא הוא, דהיינו צאת הכוכבים, והברייתא הראשונה אינה נחלקת בזה על משנתנו, ואולם שיעור של "עני" הנכנס לאכול פיתו, ושיעור של "בני אדם" הנכנסים לאכול בערבי שבתות לאו חד שיעורא הוא, ובזה נחלקו חכמים ורבי מאיר בברייתא השניה, שלדעת חכמים הזמן הוא משעה שהכהנים נכנסים שהוא שוה לזמן שעני נכנס לאכול פיתו, ולדעת רבי מאיר הזמן הוא כשבני אדם נכנסים לאכול בערבי שבתות, והוא זמן מוקדם מ"כהן" ו"עני".

הגמרא ממשיכה לשאול על כך: וכי "עני" ו"כהן" חד שיעורא הוא?

ורמיננהו סתירה מברייתא נוספת: מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין? — משעה

שקדש היום בערבי שבתות. דהיינו, משעת "בין השמשות", שהוא זמן מסופק אם עדיין יום או שכבר החל הלילה, ומספק נאסרים במלאכה, (40) דברי רבי אליעזר.

רבי יהושע אומר: משעה שכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן. דהיינו צאת הכוכבים.

רבי מאיר אומר: משעה שכהנים טמאים טובלין כדי לאכול בלילה בתרומתן. דהיינו, זמן מועט לפני בין השמשות כשהוא עדיין יום, ומקדימים לטבול כדי שיהא "הערב שמש" אחר הטבילה.

אמר לו רבי יהודה לרבי מאיר: איך יתכן שעל זמן זה נאמר "בשכך"? והלא כהנים, מבעוד יום הם טובלים! דהיינו, לפני "בין השמשות", (41) ועדיין יום הוא ואינו זמן שכיבה.

אוכל פת "במלח", ומשמע שאין לו שום דבר הדורש הכנה, ושוה לשאר בני אדם בערבי שבתות, שהכל מתוקן להם לסעודה ואין סיבה לעיכוב.

והגר"א ביאר, שבהכרח מדובר לגבי סעודת עני ביום חול, כי למסקנא אינו שיעור אחד עם בני אדם, ואילו בערב שבת הוא מחויב בהדלקת הנר ושוה לשאר אדם, וראה הערה 34.

40. כך פירש רש"י, וראה להלן [נא ב ד"ה וכבר] שבביה"ש רק אם קבלו עליו נחשב שהתקדש, ויתכן דהיינו רק לענין ברכה על היום [ראה רא"ש פסחים קה א] אך איסור מלאכה חל מספק גם אם לא קדשו.

וכבר הבאנו לעיל שלדעת הגאונים זמן בין השמשות [לשיטת רבי יהודה להלן] מתחיל משקיעת החמה [דהיינו כשכדור השמש שוקע מתחת האופק], ולדעת ר"ת שיעור מהלך ג'

מילין ורביע אחר שקיעת החמה עדיין נחשב יום, ורק אז מתחיל זמן בין השמשות [והוא כשארור החמה נעלם מכל כפת הרקיע], וראה בביאור הלכה [רסא] שביור כל השיטות.

והרשב"א ותוס' הרא"ש [בשם רב האי גאון] ביארו שכוונת רבי אליעזר שקדש היום מתחילת שקיעת החמה, ולא בבין השמשות. והיינו אף לשיטת ר"ת שהוא עדיין יום, כי אין הכוונה שזמן זה גורם לאיסור מלאכה, אלא שמזמן זה ראוי לקבל תוספת שבת. וראה הערה 43

41. רבי יהודה סובר שזמן בין השמשות הוא מהלך חצי מיל לפני צאת הכוכבים, ולכן תמה שאם הכהנים טובלים לפני בין השמשות נמצא שאין זה זמן שכיבה [רש"י].

והקשה הגרע"א שהרי בשבת [לה א] מבואר שלדעת רבי יהודה השיעור הוא או

רבי חנינא אומר: משעה שעני נכנס לאכול פיתו במלח.

ומסקנת הגמרא: שמע מינה. אכן שני זמנים חלוקים הם.

רב אחאי, ואמרי לה רבי אחא, אומר: משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב לסעודתן.⁽⁴²⁾ [עד כאן לשון הברייתא].

דנה הגמרא: הי מינייהו מאוחר, זמן שעני נכנס לאכול וזמן שכהנים נכנסים לאכול בתרומה, מי מהם הוא הזמן המאוחר יותר?

ומסיימת הגמרא את קושייתה: ואי אמרת שזמנו של "עני" זמנו של "כהן" חד שיעורא הוא, אם כן נמצא שהזמן שאמר רבי חנינא "משעה שעני נכנס" היינו כזמן שאמר רבי יהושע "משעה שהכהנים מטוהרים", ואילו בברייתא מבואר שנחלקו בתחילת זמן קריאת שמע.

מוכיחה הגמרא: מסתברא דזמן שעני נכנס לאכול פיתו מאוחר מזמן שכהנים נכנסים לאכול בתרומתן שהוא בצאת הכוכבים. דאי אמרת דזמן של "עני" מוקדם והוא לפני צאת הכוכבים, אם כן, רבי חנינא שאמר שהזמן "משעה שעני נכנס לאכול פיתו" היינו כזמנו של רבי אליעזר שאמר "משעה שקידש היום בערבי שבתות" שאף זמן זה לפני צאת הכוכבים.⁽⁴³⁾

אלא לאו, שמע מינה, שיעורא ד"עני" לחוד, ושיעורא ד"כהן" לחוד.

אלא, לאו, שמע מינה דזמן כניסתו של "עני"

שלשה רבעי מיל או שני שלישי מיל ולא חצי מיל. ובשאלת אריה [ג] כתב, שטעות סופר היא ברש"י, וכן הגיה הגר"א "יותר מחצי מיל". אך בהגהות מהר"ב מרנשבורג. הביא שרש"י פירש כן גם בנדה [נג א], וראה מצפה איתן.

שלצאת הכוכבים].
והרשב"א כתב להוכיח שהכוונה לסעודה בימות החול, שהרי ההנחה שזמני "עני" ו"בני אדם בערב שבת" אינם שוין נדחתה רק משום שהוכחנו כי "עני" ו"כהן" שוין, אך למסקנא ש"שעורא דעני לחוד ושעורא דכהן לחוד" נמצא ש"עני" ו"בני אדם בערב שבת" שוין, וכיון שרבי חנינא תלה בזמנו של "עני" בהכרח שרב אחא החולק עליו ותולה בזמן "שבני אדם נכנסין" היינו בסעודת יום חול.

42. רש"י הביא שיש מפרשים שהכוונה לסעודתם בימות החול, ויש המפרשים שהכוונה לסעודת ליל שבת, ולשני הביאורים הוא זמן מאוחר מעני וכהן [ראה רש"י ותוס' ג א ד"ה קשיא ומהרש"א כאן]. וביאר רב האי גאון [ברשב"א וריטב"א] לפי שתחילת הלילה מספרים ברחוב העיר על פתחיהן זה עם זה. ותוס' [ע"א ד"ה אימתין] כתבו שהכוונה לסעודת ליל שבת, ונקטו שזמנה מוקדם מכל הזמנים, והוא מבעוד יום [והסיקו שלדעת רבי יהודה זמנה מפלג המנחה, אך הרא"ש והרשב"א נקטו ששיטתו רק בזמן תפילה, אך זמן ק"ש

43. ואף שזמן קידוש היום הוא בתחילת בין השמשות, ויתכן ששיעור של "עני" הוא קודם או אחר כך, מכל מקום לא מסתבר לחלק כל כך בשיעורי זמן שכיבה, ולומר שנחלקו מתי הוא זמן השכיבה בתוך הזמן הקצר שלפני צאת הכוכבים. [תוס' ד"ה ואי, ע"פ מהרש"א, וראה פני"י].

והרשב"א ביאר שלא יתכן להקדים את

לאכול מאוחר הוא לאחר צאת הכוכבים.

ומסקנת הגמרא: שמע מינה. אכן זמן ה"עני" הוא אחר צאת הכוכבים.

אמר מר, בברייתא [השלישית] לעיל: אמר ליה רבי יהודה לרבי מאיר: וחלא כהנים מבטור יום הם טובלים!?

שואלת הגמרא: שפיר קאמר לה רבי יהודה לרבי מאיר, ומה יענה על כך רבי מאיר? (44)

משיבה הגמרא: ורבי מאיר, הכי קאמר ליה: מי סברת דאנא אבין השמשות דירך קא אמינא, שהוא מתחילת שקיעת החמה, ולשיטתך הכהנים טובלים לפני שקיעת

החמה! ? אנא, א"בין השמשות דרבי יוסי" קא אמינא.

דאמר רבי יוסי: משך זמנו של בין השמשות הוא קצר כהרף עין, כשיעור שאורכת קריצת עין ברפיון, זה [הלילה] נכנס וזה [היום] יוצא. ורגע המעבר הזה הוא הנקרא "בין השמשות", ולפני כן הוא ודאי יום. וכיון שהוא כל כך קצר, אי אפשר לעמוד עליו ולקבוע מתי הוא בדיוק, וכיון שזמן זה הוא סמוך לצאת הכוכבים, (45) יכולים הכהנים לטבול לאחר שקיעת החמה עד סמוך לצאת הכוכבים, (46) וכיון שהוא סמוך לחשכה, נחשב זמן שכיבה.

מקשה הגמרא: קשיא דרבי מאיר אדרבי א-ג

שיעורו של רבי חנינא [עני] לשיעורו של רבי אליעזר [קידוש היום], שהרי רב האי גאון ביאר מקור לזמנו של כל תנא, שרבי אליעזר סבר ש"ובא השמש" הוא ביאת שמשו בתחילת השקיעה [כמבואר בהערה 40], ורבי יהושע סבר שהוא ביאת אורו, וזמניהם קרובים זה לזה, ואי אפשר להוסיף זמן אחר ביניהם, אלא שרבי מאיר הקדים לזמן רבי יהושע כדי שיעור טבילה ואילו רבי אחא איחר את הזמן שאינו בתחילת הלילה אלא בשעת שכיבה כשבני אדם נכנסין לאכול, ונמצא שאם זמנו של רבי חנינא קודם לרבי יהושע, בהכרח הוא כזמנו של רבי אליעזר. וגם לדעת רש"י שזמנו של רבי אליעזר הוא בין השמשות, ביאר הרשב"א, שאם זמנו של רבי חנינא קודם לו, נמצא שהוא בשקיעת החמה, והוא זמן ידוע, ולא היה מביא סימן מעני.

44. הקשו התוס', הרי לדעת רבי יהודה מתפללים ערבית מפלג המנחה, והוא קודם לזמנו של רבי מאיר. ותירצו, שרבי יהודה סובר שזמן ק"ש אינו תלוי בזמן שכיבה, וקושייתו

היא רק לשיטת רבנן, שתלוי בזמן שכיבה. ותמה הב"ח [רלה], וכי רבי יהודה סובר כבית שמאי? שהרי להלן [יא א] שנינו שרק הם חולקים על דרשה זו. ולכן ביאר, שרבי יהודה הקשה רק לרבנן הסוברים שמפלג המנחה נחשב "יום" לגבי מנחה, אך לשיטתו שנחשב "לילה" לגבי מנחה, הוא הדין שנחשב זמן שכיבה לק"ש.

45. למסקנת הגמרא בשבת [שם] זמן בין השמשות של רבי יוסי מתחיל לאחר בין השמשות של רבי יהודה. ונחלקו הראשונים אם זמנו מיד לאחר בין השמשות של רבי יהודה או מעט אחר כך, ראה תוס' שם [ד"ה אלא] ואור זרוע [ח"ב יד].

46. רש"י [ג א ד"ה קשיא] פירש שטובלין קודם בין השמשות ואז הוא זמן ק"ש. אך כאן כתב שטובלין סמוך לחשיכה, וראה במאירי שהכהנים מאחרין טבילתן שמא יטמאו אח"כ ונמצא שטבלו בחנם, וכן נקט באלהו רבה